

บทที่ 2

ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับการเลี้ยงห่าน และขั้นตอนการเลี้ยงห่านจีน

ห่านเป็นสัตว์ปีกที่ประชาชนไม่ค่อยนิยมเลี้ยงกันอย่างกว้างขวางเหมือนการเลี้ยงเป็ดและไก่ ทั้งนี้เพราะความนิยมในการบริโภคยังอยู่ในขอบเขตอันจำกัด กล่าวคือ การบริโภคเนื้อห่านประชาชนส่วนใหญ่นิยมบริโภคเฉพาะช่วงเทศกาลตรุษจีน สารทจีน อีกทั้งเนื้อห่านยังเป็นอาหารระคับกัตตาการในกรุงเทพฯ หรือจังหวัดใหญ่ ๆ ดังนั้นความต้องการเนื้อห่านในประเทศจึงอยู่ในขอบเขตที่จำกัดซึ่งทำให้ความต้องการใช้ห่านต่ำตามไปด้วย แต่ถึงกระนั้นก็ตามอาชีพการเลี้ยงห่านในประเทศไทยก็ยังมีผู้เลี้ยงเป็นจำนวนมากพอสมควร กล่าวคือเลี้ยงเฉลี่ยรายละตั้งแต่ 200 ตัวจนถึง 10,000 ตัวขึ้นไป

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ตารางที่ 2.1 แสดงจำนวนการผลิตท่านเนื้อรวมทั้งประเทศรายเดือน พ.ศ. 2527-ปัจจุบัน

หน่วย : ตัว

เดือน	ปี 2527	ปี 2528	ปี 2529	ปี 2530
มกราคม	290,612.00	590,994.00	361,385.00	540,913.00
กุมภาพันธ์	338,811.00	524,536.00	373,436.00	536,195.00
มีนาคม	340,756.00	430,062.00	419,596.00	416,792.00
เมษายน	354,545.00	482,801.00	413,711.00	433,236.00
พฤษภาคม	332,509.00	438,186.00	406,950.00	424,597.00
มิถุนายน	351,254.00	345,581.00	445,135.00	507,501.00
กรกฎาคม	347,825.00	390,880.00	519,664.00	455,229.00
สิงหาคม	341,491.00	413,126.00	573,115.00	475,595.00
กันยายน	337,546.00	367,341.00	586,110.00	
ตุลาคม	346,899.00	382,376.00	500,078.00	
พฤศจิกายน	341,776.00	386,363.00	499,923.00	
ธันวาคม	577,166.00	406,901.00	412,826.00	
เฉลี่ยเดือนละ (มค.-ธค.)	358,432.50	429,929.90	459,327.40	
เฉลี่ย 8 เดือน (มค.-สค.)	337,225.40	452,020.80	439,124.00	473,757.30

ที่มา : งานวางแผนและประเมินผล กรมปศุสัตว์

หมายเหตุ เนื่องจากในปี 2530 ข้อมูลที่ได้มามีถึงเดือนสิงหาคมเท่านั้น จึงได้คำนวณจำนวนการผลิตท่านเฉลี่ยต่อเดือน ในปี 2527-2529 โดยตัวเฉลี่ยจาก 12 เดือน (มค.- ธค.) และคำนวณจำนวนการผลิตท่านเฉลี่ยต่อเดือนในปี 2527-2530 โดยตัวเฉลี่ยจาก 8 เดือน (มค.-สค.)

พันธุ์ท่าน (Breeds)

พันธุ์ท่านที่นิยมเลี้ยงกันมากได้แก่ พันธุ์จีน (Chinese) ทั้งสีขาและสีเทา สำหรับพันธุ์อื่น ๆ เช่น เอ็มเด็น (Emden) พันธุ์ตูลูซ (Toulouse) พันธุ์พิลกริม (Pilgrim) พันธุ์อัฟริกัน (African) พันธุ์แคนาดา (Canada) และพันธุ์อียิปต์เขียน (Egyptian) เป็นต้น พันธุ์เหล่านี้ยังไม่ได้มีการนำมาเลี้ยงเพื่อเป็นการค้าในประเทศไทย

นอกจากพันธุ์ดังกล่าวแล้ว ยังมีการผสมข้ามพันธุ์เพื่อผลิตท่านลูกผสมสำหรับการค้า โดยเฉพาะ

1. พันธุ์จีน (Chinese) มีอยู่ 2 ชนิดที่เป็นที่นิยม คือ พันธุ์จีนสีขาว และพันธุ์จีนสีเทา รูปร่างเล็กกว่าพันธุ์อื่น ๆ มีอัตราการเจริญเติบโตเร็ว เมื่อโตเต็มที่จะมีน้ำหนักประมาณ 4.5-5.5 กิโลกรัม ซึ่งเหมาะสำหรับส่งขายตลาด เมื่อเทียบกับพันธุ์อื่น ๆ แล้วท่านพันธุ์จีนให้ไข่ที่โดยเฉลี่ยประมาณตัวละ 30-50 ฟองต่อปี เคยมีรายงานการให้ไข่สูงสุดถึงปีละ 132 ฟอง และน้ำหนักไข่เฉลี่ยฟองละ 150 กรัม
2. พันธุ์เอ็มเคิน (Emden) มีแหล่งกำเนิดจากประเทศเยอรมันี่ ขนมีสีขาวบริสุทธิ์ตลอดตัว มีลักษณะลำตัวตรง ค่อนข้างใหญ่ มีอัตราการเจริญเติบโตเร็ว สามารถเติบโตได้เต็มที่ในระยะเวลาอันสั้น เหมาะสำหรับเลี้ยงไว้เพื่อจำหน่ายเนื้อ
3. พันธุ์ตูลูซ (Toulouse) มีแหล่งกำเนิดจากประเทศฝรั่งเศสตอนใต้ตามชื่อเมืองตูลูซ ลักษณะเฉพาะของท่านพันธุ์นี้ตัวลำตัวกว้างมีขนไม่หนา ตรงกลางหลังมีขนสีเทาเข้มซึ่งจะค่อย ๆ จางลงมาเรื่อย ๆ ตรงอกและท้องมีแถบเป็นขอบสีขาว ตาสีน้ำตาลหรือน้ำตาลแดง ปากสีส้มอ่อน ๆ แข็ง และข้อเท้ามีสีส้มปนแดง ส่วนขาตอนล่างและเล็บเท้ามีสีแสดเข้ม
4. พันธุ์พิลกริม (Pilgrim) ท่านพันธุ์นี้มีสีขนแตกต่างกันระหว่างตัวผู้กับตัวเมีย เมื่ออายุ 1 วัน ตัวผู้จะมีสีครามจาง ๆ ไปทางขาว ส่วนตัวเมียสีเทา โตขึ้นตัวผู้จะมีสีขาวตลอดร่าง แต่ตัวเมียมีสีเทาปนขาว ลักษณะรูปร่างอยู่ในขนาดกลาง ๆ
5. พันธุ์อัฟริกัน (African) เป็นท่านรูปร่างสวยงาม มีก้อนตุ่มขนาดโตสีดำเห็นได้ชัดเจนบนหัว ลักษณะลำตัวยาวรี หัวสีน้ำตาลอ่อน จงอยปากเป็นสีดำ ขนบริเวณปีกและหลังสีเทาอ่อนปนน้ำตาล ขนตรงอกออกสีเดียวกันกับบริเวณปีกและหลังแต่อ่อนกว่าเล็กน้อย ขนใต้ลำตัวมีสีอ่อนกว่าขนตรงอกจนเกือบจะเป็นสีขาว แข็งและเท้าสีส้มเข้ม
6. พันธุ์แคนาดา (Canada) เป็นท่านป่าที่มีถิ่นฐานอยู่ทางอเมริกาเหนือ ขนาดค่อนข้างเล็ก ลำตัวค่อนข้างยาว หัวมีสีดำมีคาคีเทาหรือขาวบนหน้าทั้งสองข้าง คอสีดำหลังสีดำปนเทา ขนปีกมีสีดำขลิบเทาอ่อน และมีขนาดยาวใหญ่ เจริญเติบโตช้าและให้ไข่น้อยมาก
7. พันธุ์อียิปต์เขียน (Egyptian) เป็นท่านขนาดเล็ก ลำตัวค่อนข้างยาวเล็กและเรียว จงอยปากสีม่วงอมแดง หัวสีดำปนเทา มีจุดสีน้ำตาลอมแดงรอบ ๆ ตามลำตัว ส่วนบนมีสีเทาปนดำ ส่วนล่างสีเหลืองเป็นลาย ๆ สลับรูสีดำ แข็งและเท้ามีสีเหลืองออกแดง

ตารางที่ 2.2 แสดงน้ำหนักตัวเป็นกิโลกรัมของท่านแต่ละขนาดแต่ละพันธุ์

พันธุ์ท่าน	น้ำหนักตัวเมื่อเป็นหนุ่มสาว		น้ำหนักตัวเมื่อโตเต็มที่		จำนวนไข่ที่ให้เฉลี่ย ต่อปี (ฟอง)
	ตัวผู้	ตัวเมีย	ตัวผู้	ตัวเมีย	
พันธุ์จีน	4.5	3.6	5.5	4.5	30-50
พันธุ์เอ็มเคิน	9.1	7.3	11.8	9.1	30-40
พันธุ์ตุลซุช	9.1	7.3	11.8	9.1	34
พันธุ์ฟิลกริม	5.5	4.5	6.4	5.9	29-39
พันธุ์อาฟริกกัน	7.3	6.4	9.1	8.2	*
พันธุ์แคนาดา	4.5	3.6	5.5	4.5	*
พันธุ์อียิปต์เซียน	*	*	*	*	*

* ไม่มีการเก็บข้อมูล

ที่มา : กองส่งเสริมการปศุสัตว์ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ประโยชน์จากการเลี้ยงท่าน

- เลี้ยงง่าย เจริญเติบโตเร็ว เมื่อลูกท่านมีอายุ 10 วันขึ้นไป อัตราการเลี้ยงรอดประมาณ 80% การตายมักเกิดขึ้นในช่วงสัปดาห์แรก อาจจะเป็นเนื่องจากอ่อนแอหรือถูกแม่ทับ ระยะเวลาการเลี้ยงสั้น เมื่ออายุประมาณ 2 เดือน ก็อาจนำมาบริโภคได้
- การลงทุนต่ำ เนื่องจากท่านสามารถเจริญเติบโตได้ก็แม้จะใช้อาหารคุณภาพต่ำ ยกเว้นในช่วงแรกเกิดระยะแรกเท่านั้นที่ต้องจัดหาอาหารให้ลูกท่านกิน
- เลี้ยงได้ในท้องที่ทุกแห่ง ไม่ว่าจะเป็นที่คอน ที่ลุ่ม แม้แต่ในบริเวณบ้านก็ใช้เลี้ยงท่านได้ ขอแต่ให้มีที่กันแดดและกันฝนได้ก็เพียงพอแล้ว
- ช่วยทำให้พื้นที่สะอาด ท่านสามารถกินหญ้าหรือวัชพืชต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี จึงช่วยทำให้บริเวณที่เลี้ยงสะอาด

5. มูลห่านใช้เป็นปุ๋ยสำหรับใส่ต้นไม้และพืชผักได้
6. ไม่สกปรกและไม่มีกลิ่นเหม็น
7. ช่วยเฝ้าบ้านและป้องกันสัตว์ร้ายในบริเวณบ้าน เช่น แมลงป่อง ตะขาบ และงู

เป็นต้น

ข้อเสียของการเลี้ยงห่าน

1. ส่งเสียงรบกวน
2. อาจคุร่ายทำร้ายเด็กเล็กได้
3. ทำลายพืชผักหลายชนิด

คุณค่าอาหารของเนื้อห่าน

ร่างกายของมนุษย์สามารถใช้เนื้อของสัตว์ปีกได้ประมาณ 93%¹ เนื้อของห่านก็เหมือนกับเนื้อของสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม คือประกอบไปด้วย น้ำ โปรตีน ไขมัน แร่ธาตุ วิตามิน และคาร์โบไฮเดรตเล็กน้อย ส่วนประกอบเหล่านี้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับพันธุ์ อายุ และสภาพการเลี้ยงดู เนื้อของห่านเมื่อยังเล็กอยู่จะมีน้ำมากและมีไขมันต่ำ แต่ก็ยังมีไขมันมากกว่าของไก่ คุณสมบัติที่เด่นของเนื้อสัตว์ปีกอยู่ที่คุณค่าทางอาหารและความสามารถของร่างกายมนุษย์ที่จะย่อยและดูดซึมเข้าสู่ร่างกายได้ ในตารางที่ 2.3 แสดงส่วนประกอบของเนื้อไก่และเนื้อห่าน จะเห็นว่าเนื้อห่านมีโปรตีนพอ ๆ กับเนื้อไก่ โดยเฉพาะเนื้อห่านที่ไม่ได้ขุนจะมีโปรตีนมากที่สุด เมื่อเทียบกับเนื้อไก่และเนื้อห่านชนิดอื่น ๆ เนื้อห่านขุนจะมีไขมันมากกว่าเนื้อไก่ และให้ปริมาณพลังงานที่มากกว่าเนื้อไก่

¹ สุเวทย์ นิงสานนท์, พิษณุ วิเชียรสรณ์, "ห่านเป็นอาหารแสดงหรือไม่", รายงานประจำปี 2522 โครงการวิจัยการปรับปรุงและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ปีกในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (กรกฎาคม 2522) : 108.

ตารางที่ 2.3 ส่วนประกอบทางเคมีของเนื้อไก่และเนื้อห่าน

ชนิด	ปริมาณเป็น%				พลังงาน กิโลแคลอรี/100 กรัม
	ความชื้น	โปรตีน	ไขมัน	เกลือแร่	
เนื้อไก่อ่อน	74.8	16.5	5.5	3.2	118.8
เนื้อไก่แก่	63.7	19.3	16.0	1.0	227.9
เนื้อห่านอ่อน	46.7	16.3	36.2	0.8	403.5
เนื้อห่านขุน	38.0	15.9	45.6	0.5	488.3
เนื้อห่านไม่ได้ขุน	70.82	22.6	5.4	1.09	142.9

ที่มา : รายงานประจำปี 2522 โครงการวิจัยการปรับปรุง และส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ปีกใน
ชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ไขมันในห่านเป็นไขมันที่มีจุดหลอมเหลวต่ำ ร่างกายสามารถย่อยได้ถึง 98%¹
เนื่องจากไขมันของห่านหลอมละลายง่าย เมื่อประกอบอาหารโดยการให้ความร้อนกรดไขมันจะ
กระจายเข้าไปในเนื้อห่าน เป็นการเพิ่มคุณสมบัติให้เนื้อห่านน่ารับประทานยิ่งขึ้น

ความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อห่านที่ควรได้รับการแก้ไข

ในประเทศไทยโดยเฉพาะในชนบทมักเกิดปัญหาเกี่ยวกับการขาดสารอาหารซึ่งเกิด
จากความเชื่อที่ผิดในเรื่องอาหาร ความเชื่อเหล่านี้มาจากคำบอกเล่าต่อกันมาโดยปราศจาก
เหตุผลและได้มีการปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนกลายเป็นนิสัยประจำตัวไปแล้ว จากรายงานการ
สำรวจของนายแพทย์อารี วัลยะเสวี และคณะที่หมู่บ้านหนองซอน และโพธิ์ไทรของจังหวัดอุบล
ราชธานี เมื่อ พ.ศ. 2517 พบว่าในช่วงเวลา 10 ปีปริมาณสารอาหารที่ชาวบ้านได้รับไม่มี

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 109.

การเปลี่ยนแปลงเลย แม้ว่าเวลาและการพัฒนาได้ผ่านไปแล้ว ซึ่งแสดงให้เห็นถึงนิสัยการบริโภคของชาวบ้านว่าไม่มีการเปลี่ยนแปลงเลย ความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อห่านของชาวจีนก็ได้มีข้อห้ามมิให้เด็กชายกินเนื้อห่านเพราะกลัวว่าจะเป็นโรคเรื้อน จากการสำรวจของ ผศ.ดร.กนก ผลารักษ์ และคณะ¹ พบว่าจาก 56 หมู่บ้านใน 16 จังหวัดของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งชายและหญิงไม่เคยทานเนื้อห่านเลยมีถึง 75% (จากจำนวน 435 ตัวอย่าง) และในกลุ่มที่ไม่เคยทานนี้พบว่าในหญิงมีความกลัวว่าจะเกิดเป็นโรคสูงถึง 21% ส่วนในชายกลัวเป็นโรค 7% ในหญิงที่เกิดความกลัวนี้โรคส่วนใหญ่ที่กลัว คือ โรคผิกระบวน หรือโรคพิษแม่ลูกอ่อน นอกจากนี้ชาวบ้านยังเชื่อว่าห่านเป็นของแสลงสำหรับหญิงที่เพิ่งคลอดบุตร ซึ่งถ้าทานแล้วจะแสดงอาการแพ้ต่าง ๆ ตั้งแต่ปวดศีรษะ อาเจียน เป็นผื่นคัน เป็นต้น

การแพ้อาหาร หมายถึง อาการที่เป็นโทษหลังจากรับประทานอาหารบางอย่างเข้าไปซึ่งอาจเป็นผลของปฏิกิริยาที่เกิดขึ้นระหว่างแอนติเจน (สารที่สามารถกระตุ้นให้คนหรือสัตว์มีการตอบสนองทางระบบภูมิคุ้มกันได้) และแอนติบอดี (เป็นสารโปรตีนที่อยู่ในซีรัม และสารซีรั่มที่สร้างขึ้นโดยสิ่งมีชีวิต เพื่อตอบสนองต่อแอนติเจนที่ไปกระตุ้น) และผลจากปฏิกิริยานี้จะทำให้เกิดโรคหรืออันตรายต่อสิ่งมีชีวิตนั้น (ส่วนผลของปฏิกิริยาที่เป็นประโยชน์แก่สิ่งมีชีวิตนั้นจะเป็นภูมิคุ้มกันโรค) โรคที่อาจเกิดขึ้น ได้แก่ โรคหืด โรคจมูกอักเสบ ลมพิษ ท้องเสีย คลื่นไส้ อาเจียน หรืออาเจียนอย่างรุนแรงจนถึงช็อค การแพ้อาหารอาจเกิดจากการที่ร่างกายมีส่วนบกพร่องหรือขาดบางสิ่งบางอย่างในทางเดินอาหาร เช่น ขาดเอ็นไซม์แลคเตส ที่ช่วยในการย่อยนม เมื่อดื่มนมเข้าไปก็มีอาการอาเจียน ท้องเสีย อุจจาระเหลว หรือเมื่อรับประทานข้าวสาลีเข้าไปมีอาการท้องเสีย อาเจียน เป็นต้น การแพ้อาหารในประเทศไทยยังไม่มีสถิติเหมือนในต่างประเทศ แต่ที่พบว่าแพ้น้อย ๆ เช่น นมวัว จะมีได้ตั้งแต่ 0.1-8%² ซึ่งเป็นเฉพาะเด็ก การแพ้อาหารในเด็กจะพบมากและบ่อย ๆ ลดลงเมื่อมีอายุมากขึ้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะระบบของทางเดินอาหาร การย่อยและการดูดซึมในเด็กยังไม่เจริญเติบโตสมบูรณ์เต็มที่เหมือนในผู้ใหญ่ ส่วนประกอบอาหารที่เป็นตัวสำคัญในการทำให้เกิดอาการแพ้อาหารนั้นส่วนใหญ่จะเกิดจากส่วนโปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน ส่วนสีก็อาจทำให้เกิดอาการแพ้ได้เช่นเดียวกัน

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 114.

จะเห็นว่าความเชื่อเกี่ยวกับผลของการรับประทานอาหารบางชนิดซึ่งรวมทั้งเนื้อท่านด้วยจำเป็นต้องได้รับการแก้ไข โดยอาศัยการชี้แนะและการอธิบายให้เข้าใจอย่างมีเหตุผล ซึ่งต้องใช้เวลา ความพยายามและความร่วมมือจากผู้ที่มีความรู้ เช่น แพทย์ หน่วยงานสาธารณสุข เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ควรแนะนำให้มีความเชื่อในทางที่ถูกต้อง เช่น หญิงมีครรภ์และหญิงที่เพิ่งคลอดบุตรใหม่ ๆ ควรทานอาหารที่มีเกลือต่ำเพราะคนตั้งครรภ์จะมีฮอร์โมนเอสโตรเจนและโปรเจสเตอโรนสูง ถ้าทานอาหารที่มีเกลือสูงเกินไปจะทำให้มีการคั่งของเกลือโซเดียมเกิดอาการบวมตามแขน ขา และลำตัว ทำให้ความดันสูงจนกระทั่งเกิดอาการชักถึงตาย หรือทำให้เกิดโรคไตได้ เป็นต้น

การที่มีการส่งเสริมให้มีการเลี้ยงท่านโดยหวังว่าจะให้เป็นแหล่งโปรตีนราคาถูกสำหรับชาวชนบทนั้น นอกจากปัญหาเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการบริโภคเนื้อท่านที่ควรได้รับการแก้ไขแล้ว ยังต้องทำให้ชาวบ้านมีความรู้ว่าท่านไม่ใช่อาหารสำหรับผู้มีฐานะดีเท่านั้น เพราะมีฉะนั้นการส่งเสริมการเลี้ยงท่านอาจจะไม่สำเร็จ ตามสภาพความเป็นจริงในขณะนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เลี้ยงท่านจะเลี้ยงท่านจนโตเต็มที่ จะจับขายโดยไม่เก็บไว้บริโภค เมื่อเป็นเช่นนี้สภาพการขาดอาหารก็ยังคงมีอยู่ต่อไปอีก

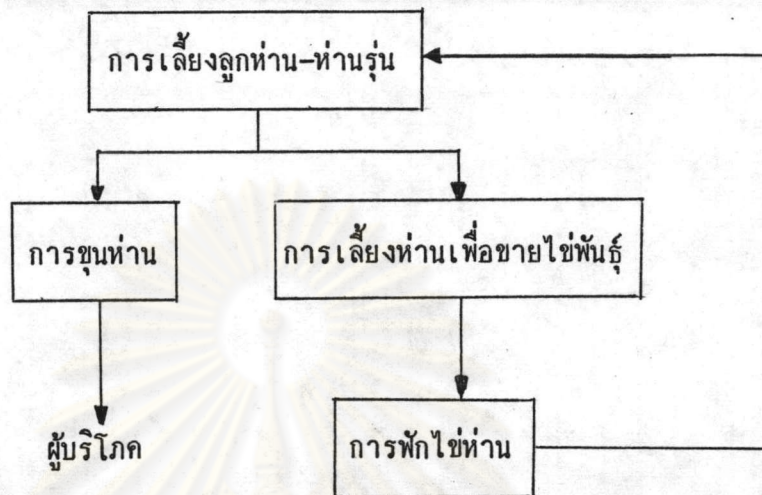
กิจการการเลี้ยงท่านในประเทศไทย

แยกเป็น 4 ประเภท คือ

1. การเลี้ยงท่านเพื่อขายไข่พันธุ์ (Fertile Egg Production)
2. การฟักไข่ท่าน (Goose Egg Hatchery)
3. การเลี้ยงลูกท่าน-ท่านรุ่น (Gosling Production)
4. การขุนท่าน (Fattening)

แผนภูมิที่ 2.1 ผังการเลี้ยงห่าน

1. การเลี้ยงห่านเพื่อขายไข่พันธุ์ (Fertile Egg Production)

การเลี้ยงห่านเพื่อขายไข่พันธุ์มีมากในจังหวัดสมุทรปราการและกรุงเทพมหานคร ทั้งนี้ เนื่องจากห่านเป็นสัตว์ปีกซึ่งมีลักษณะคล้ายเป็ดมาก ดังนั้น จึงจำเป็นต้องเลี้ยงใกล้น้ำ อีกทั้งจำเป็นต้องอยู่ใกล้ตลาดเพื่อความสะดวกในการขนส่งเพื่อจำหน่ายไข่พันธุ์

อาชีพการเลี้ยงห่านเป็นอาชีพที่ยังไม่ขยายกว้างมากเหมือนอาชีพการเลี้ยงไก่ ส่วนใหญ่การค้าเนินธุรกิจประเภทนี้เป็นแบบเจ้าของคนเดียว ซึ่งสะดวกในการตัดสินใจดำเนินงานต่าง ๆ ประสบการณ์ของผู้มีอาชีพเลี้ยงห่านเพื่อขายไข่พันธุ์มีประมาณ 30-40 ปี ความรู้ต่าง ๆ ได้รับสืบทอดมาจากบรรพบุรุษซึ่งเป็นชาวจีน

การเตรียมโรงเรือน แบ่งโรงเรือนออกเป็น 2 ส่วน คือ

เล้าบก หลังจากทำด้วยสังกะสีหรือหญ้า แล้วแต่ขนาดของฟาร์ม ภายในเล้าแบ่งเป็น 4 ส่วนใหญ่ ๆ คือ

- เล้าห่านรุ่น ใช้สำหรับเลี้ยงห่านที่ซื้อเพิ่มขึ้นในแต่ละปี ซึ่งห่านจะมีอายุประมาณ 3-4 เดือน เล้าจะทำเป็นที่โล่งให้ห่านสามารถเดินและกินอาหารได้สะดวก ภายในเล้าจะมีน้ำและอาหารใส่ภาชนะเตรียมไว้ เช่น กะทะ หรือกะละมัง รางซีเมนต์ หรือรางไม้ เป็นต้น

- เล้าห่านไข่ ใช้เลี้ยงห่านที่สามารถให้ไข่ได้ ตามธรรมชาติเมื่อห่านจะเริ่มให้ไข่ แม่ห่านจะหารังไข่เอง ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องจัดทำรังไข่ให้ ซึ่งอาจทำให้หลายลักษณะ เช่น ทำเป็นช่อง ๆ เหมือนรังไข่สำหรับเป็ดหรือไก่ ช่องละ 1 ตัว อย่างน้อยควรมีขนาดกว้าง 18 นิ้ว สูง 40 นิ้ว หรืออาจจะเป็นรังไข่ตามยาวก็ได้โดยไม่ต้องกันแบ่งช่องพร้อมทั้งมีวัสดุรองพื้นที่สะอาด รองไว้ให้หนาพอสมควร เพื่อไข่จะได้สะอาด อย่างน้อยจะต้องมีรังไข่ 1 รัง สำหรับห่าน 5-6 ตัว ภายในเล้าจะมีภาชนะเช่นเดียวกับเล้าห่านรุ่น แต่จะมีอุปกรณ์อย่างอื่นเพิ่มเติม เช่น หิ้งวางไข่ ใช้เป็นที่รวบรวมไข่เพื่อรอวันที่จะให้ห่านฟักไข่

- เล้าห่านฟักไข่ ใช้เป็นที่ให้ห่านกกไข่โดยผู้เลี้ยงจะจัดกระจากไม้ไผ่รองด้วยฟางข้าวเรียงกันเป็นระเบียบติดต่อกันโดยแต่ละกระจากจะมีที่กันซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ซี่

- เล้าห่านคั้น เป็นเล้าที่มีขนาดเล็กโดยมีวัตถุประสงค์จะให้ห่านอยู่อย่างคับแคบ เพื่อให้ห่านหายกังวลหรือคั้นจากความรู้สึกที่กกไข่ห่านประมาณ 5 หรือ 10 วัน เพื่อให้ห่านจะได้มีอาการปกติ

ฟาร์มเลี้ยงห่านขนาดเล็กอาจจะรวมเล้าห่านฟักไข่กับเล้าห่านไข่เข้าด้วยกันก็ได้โดยยกกระดักกระจากวางไข่ให้สูง และภายในเล้าก็มีห่านไข่ เล้าแต่ละเล้าค้ำกล่าวข้างต้นนั้นจะกันแยกออกจากกันเป็นเล้าหรือคอกที่ทำด้วยไม้ไผ่หรือไม้เนื้อแข็งตีเป็นซี่สูงประมาณ 1 เมตร นอกจากนั้นเล้าบกกยังแบ่งพื้นที่ส่วนหนึ่งเพื่อเป็นยั้งเก็บอาหารทำให้ประหยัดค่าใช้จ่ายได้

เล้าน้ำ เป็นบริเวณเล้าที่ย่นลงไปใต้น้ำ ทำรั้วด้วยไม้ไผ่ห่างจากตลิ่งประมาณ 3 เมตร เพื่อให้ห่านลงเล่นน้ำ แต่สำหรับฟาร์มขนาดใหญ่แล้วที่ริมคลองมีน้อยเพื่อแก้ปัญหาจึงได้ขุดสระน้ำ โดยมากนิยมขุดไว้ด้านหลังของฟาร์มและล้อมรั้วด้วยไม้เนื้อแข็งเพราะมีอายุการใช้งานนาน

ขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจการการเลี้ยงห่านเพื่อขายไข่พันธุ์ภายใน 1 ปี เหมือน ๆ กันทุกฟาร์ม คือ

1.1 การซื้อห่านเพิ่ม หลังจากคัดห่านขายเมื่อต้นปี ผู้เลี้ยงจะซื้อห่านเพิ่มเพื่อให้ปริมาณในแต่ละปีคงเดิม ดังนั้นปริมาณห่านจะซื้อเพิ่มมากน้อยเท่าใดจึงขึ้นอยู่กับปริมาณห่านที่ขายและตาย

แหล่งซื้อพันธุ์ห่านที่สำคัญ ได้แก่ อำเภอบำเหน็จ จังหวัดอำนาจทอง และอำเภอดงรัก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งเป็นแหล่งผลิตลูกห่านแหล่งใหญ่ และได้ทำการติดต่อกำขายกับผู้เลี้ยงห่านเพื่อขายไขพันธุ์เป็นเวลานาน จึงทำให้มีการติดต่อกำขายกันเรื่อยมาในแต่ละปี ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ผู้เลี้ยงห่านจะซื้อห่านจากแหล่งดังกล่าวซึ่งเป็นช่วงที่ห่านเริ่มผลัดขนและให้ไข่น้อยมาก ห่านที่ซื้อมามีอายุประมาณ 3-4 เดือน ผู้เลี้ยงจะนำมาเลี้ยงต่อจนครบ 8 เดือน ห่านจึงจะสามารถให้ไข่ได้ แล้วผู้เลี้ยงจะปล่อยห่านที่มีอายุครบรวมกับห่านเก่าที่มีอยู่

อัตราส่วนของการซื้อห่าน เนื่องจากวัตถุประสงค์ของผู้เลี้ยงต้องการขายไขพันธุ์เพื่อนำไปขายแก่ผู้พักลูกห่านขาย ดังนั้นจึงต้องมีห่านตัวเมียและตัวผู้ในอัตราส่วนที่เหมาะสม เพื่อให้ไขผสมติดมาก จากการสำรวจปรากฏว่าผู้เลี้ยงจะคัดห่านตัวผู้ต่อตัวเมียในอัตราส่วน 1:6 เป็น จำนวน 2 ฟาร์ม และอัตราส่วน 1:5 เป็นจำนวน 3 ฟาร์ม กล่าวคือ ถ้าอัตราส่วน 1:5 หมายความว่า ห่าน 120 ตัว มีห่านตัวผู้ 20 ตัว ห่านตัวเมีย 100 ตัว

1.2 การให้อาหาร หลังจากผู้เลี้ยงซื้อห่านมาเพิ่มในฟาร์ม จะแยกห่านที่นำมาใหม่ไว้ในเล้าของห่านขุน และให้อาหารเหมือนห่านประเภทอื่น คือ รำหยาบ ปลายข้าวและผัก จากการสำรวจปรากฏว่า ช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม ผู้เลี้ยงจะให้อาหารวันละ 3 ครั้ง แต่ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม ซึ่งเป็นช่วงที่ห่านเปลี่ยนขนผู้เลี้ยงจะเริ่มลดปริมาณอาหารลงเรื่อย ๆ และจะเพิ่มขึ้นในช่วงปลายเดือนพฤษภาคมของทุกปี

แหล่งอาหาร ผู้เลี้ยงจะซื้อรำหยาบและปลายข้าวจากโรงสีใกล้ฟาร์ม บางครั้งจะซื้อจากต่างจังหวัดเพราะมีราคาถูกกว่าและปริมาณที่ซื้อแต่ละครั้งจะมาก โดยซื้อจากโรงสีข้าวเขตจังหวัดอยุธยา สุพรรณบุรี นนทบุรี ซึ่งเป็นจังหวัดที่สามารถใช้การคมนาคมทางน้ำได้สะดวก ดังนั้น ฟาร์มห่านดังกล่าวจึงจำเป็นต้องมีเรือและยุ้งขนาดใหญ่เพื่อเก็บอาหารในขณะที่มีราคาถูก บางฤดูรำหยาบและปลายข้าวในจังหวัดดังกล่าวมีราคาแพง ผู้เลี้ยงห่านจะเปลี่ยนไปซื้อจากจังหวัดสระบุรี หรือ นครราชสีมา โดยบรรทุกรถยนต์และขนส่งต่อทางเรือซึ่งนับว่าแหล่งอาหารนั้นสามารถหาได้ไม่ยาก แต่ปัญหาที่เกิดขึ้น คือ ราคาอาหารจะเปลี่ยนแปลงตามราคาข้าวเปลือกในแต่ละปี เช่น ถ้าปีใดข้าวเปลือกมีราคาสูง รำ และปลายข้าวก็จะมีราคาสูงตามปัญหาดังกล่าวผู้เลี้ยงห่านก็ได้พยายามแก้ไขโดยการซื้อข้าวเปลือกที่มีคุณภาพต่ำ เช่น ข้าวเปลือกที่งอกเมล็ดใช้แทนรำหยาบและปลายข้าว

1.3 การผสมพันธุ์ห่าน ควรปล่อยให้ผสมพันธุ์เองตามธรรมชาติ ถ้าห่านได้ผสมกันในน้ำ จะช่วยให้อัตราการผสมติดดีขึ้น การผสมแบบฝูงใหญ่ก็อาจทำได้ แต่ไม่ควรมีการย้ายเข้าออกบ่อย เพราะนอกจากห่านพ่อพันธุ์จะจิกตีกันเองแล้ว ยังจะทำให้ไข่ของห่านแม่พันธุ์ลดน้อยลงด้วย

ในระยะแรกจะพบว่า การผสมพันธุ์ของห่านนั้นเป็นไปอย่างล่าช้าและลำบาก จนกว่าห่านตัวผู้และตัวเมียคุ้นเคยกัน และหากมีความจำเป็นต้องเปลี่ยนพ่อพันธุ์หรือแม่พันธุ์ควรแยกห่านตัวเก่าออกไปให้ไกล เพราะจะทำให้ห่านตัวเก่าและตัวใหม่รังแกกัน จิกตีกัน หรือส่งเสียงร้อง เป็นเหตุให้ห่านตัวใหม่ที่เปลี่ยนเข้าไปเกิดความกลัว ดังนั้นหากไม่มีความจำเป็นไม่ควรเปลี่ยนพ่อพันธุ์ นอกจากห่านนั้นมีอายุแก่เกินไป ห่านพ่อพันธุ์ตามปกติแล้วยังสามารถใช้ผสมพันธุ์ได้ถึงแม้ว่าอายุจะเกิน 5 ปีไปแล้วก็ตาม

1.4 การเก็บไข่ ห่านจะให้ไข่เป็นชุด ๆ ในปีหนึ่งโดยเฉลี่ยประมาณ 3-4 ชุด แต่อาจให้ไข่ตั้งแต่ 1-7 ชุด ชุดหนึ่งจะให้ไข่ประมาณ 6-8 ฟอง แต่บางครั้งอาจได้ครั้งละ 9-12 ฟอง ซึ่งการให้ไข่ในชุดที่ 2 จะไข่มากกว่าชุดอื่น ๆ และแต่ละชุดจะใช้เวลาประมาณ 10-15 วัน โดยมีช่วงห่างระหว่างชุดแรกกับชุดที่สองตั้งแต่ 26-71 วัน โดยช่วงห่างระหว่างชุดแรกจะห่างมาก และชุดต่อ ๆ ไปจะสั้นลงเรื่อย ๆ ระยะแรก ๆ ไข่ห่านจะมีขนาดเล็กเท่า ๆ กับไข่เป็ด มีจำนวนประมาณ 30% ของไข่เป็ดแรก ต่อไปจะมีขนาดใหญ่ขึ้น เมื่ออายุครบปี ไข่ห่านจะมีขนาดสองเท่าของไข่เป็ด ไข่ห่านโดยเฉลี่ยจะมีน้ำหนักประมาณฟองละ 155.6 กรัม

ปกติห่านจะให้ไข่วันเว้นวัน แต่มีบางตัวที่ให้ไข่สองวันหรือสามวันต่อกัน แล้วจึงหยุดไข่วันหนึ่งหรือหลายวัน และห่านจะให้ไข่ตอนสาย ๆ

การเก็บไข่วันละหลาย ๆ ครั้ง จะช่วยมิให้แม่ห่านนั่งกกไข่และหยุดไข่เร็วเกินไป

การให้ไข่ของห่านในปีที่สอง จะให้ไข่จำนวนมากกว่ในปีแรกและฟองใหญ่กว่าถึงแม้เปอร์เซ็นต์ของไข่มีเชื้อจะลดลงเมื่อห่านมีอายุมากขึ้นก็ตาม แต่การฟักออกของไข่ห่านที่มีเชื้อจะมีเปอร์เซ็นต์เพิ่มขึ้นในปีที่สอง หลังจากให้ไข่ไปแล้ว 2 - 3 ปีห่านจะให้ไข่ลดลงเรื่อย ๆ แต่ก็มีแม่ห่านบางตัวที่สามารถให้ไข่ได้ดี ถึงแม้ว่าอายุครบ 10 ปีแล้วก็ตาม และบางครั้งถึงแม้ว่าจะมีอายุมากกว่านั้นก็ยังสามารถให้ไข่ได้ดี

1.5 การปักไข่ห่านและการบรรจุไข่ห่านเพื่อส่งตลาด เมื่อผู้เลี้ยงห่านรวบรวมไข่ห่านแล้วจะนำไข่นั้นไปให้ห่านปัก ห่านที่ปักนั้นจะต้องเป็นห่านที่ไข่และตัวของห่านต้องไม่เปื่อย เพราะจะทำให้ไข่น้ำเสีย ไข่ห่านที่จะนำมาให้ห่านปักนั้นจะนำไปใส่กระดาษ ซึ่งรองด้วยฟาง ประมาณกระดาษละ 7-9 ฟอง ผู้เลี้ยงให้ห่านปักไข่ประมาณ 10 วัน หลังจากนั้นจะนำแม่ห่าน ออกและนำแม่ห่านนั้นแยกขังในเล้าห่านคั้น เพื่อให้แม่ห่านเริ่มกินอาหารซึ่งผู้เลี้ยงห่านมักจะ เรียกว่าห่านคั้น เนื่องจากในระหว่างที่ห่านปักไข่นั้นจะไม่กินอาหาร ยกเว้นน้ำ และถ้าผู้เลี้ยง ห่านไม่นำแม่ห่านออก แม่ห่านก็จะกกไข่จนเป็นตัว ซึ่งต้องใช้เวลาประมาณ 30 วัน ซึ่งจะทำให้ แม่ห่านนั้นผสมมาก

แต่ในปัจจุบันฟาร์มขนาดกลางและฟาร์มขนาดใหญ่ทั้งหมดที่ทำการสำรวจได้ทำ การปักไข่ด้วยตู้ไฟฟ้าซึ่งสามารถปักได้ประมาณครั้งละ 10,000 ฟอง ไข่ชุดหมูมีประมาณ 100 องศาฟาเรนไฮต์ แต่ถึงกระนั้นก็ตามยังต้องให้แม่ห่านปักก่อน 5 วัน แล้วจึงนำมาปักต่อ ด้วยตู้ปักอีก 5 วัน รวมระยะเวลา 10 วัน ซึ่งเท่ากับการปักด้วยแม่ห่าน

หลังจากปักไข่ห่านได้ 10 วัน จะนำไข่ห่านมาส่องด้วยไฟฉาย หรือไฟส่อง เข็วที่โรงงานผลิตตู้ปักไข่ทำขึ้น ซึ่งใช้ไฟฟ้าประมาณ 12 โวลต์ เพื่อตรวจสอบว่าไข่ห่านฟองใด ผสมติด

หลังจากคัดไข่ห่านว่าฟองใดเป็นไข่ผสมติดหรือฟองใดเป็นไข่ลมแล้ว จะบรรจุ ไข่ผสมติดลงในลังไม้หรือกระชุงทำด้วยไม้ไผ่สาน และรองด้วยแกลบเพื่อไม่ให้ไข่ห่านแตก แล้วนำส่งตลาดไข่ห่านที่บริเวณสามแยกหัวลำโพง กรุงเทพฯ

1.6 การคัดห่านขาย เนื่องจากอัตราการผสมติดของห่านจะดีก็ต่อเมื่อห่านมีอายุไม่ เกิน 5 ปี ดังนั้นเจ้าของฟาร์มจะทำการคัดห่านที่มีอายุมากกว่า 5 ปีขึ้นไป และห่านที่มีลักษณะ ไม่ดี เช่น พิการ ตัวเล็ก ออกขายในแต่ละปี ซึ่งโดยมากจะขายในเทศกาลตรุษจีน และ สาร์ทจีนเป็นส่วนมาก

2. การปักไข่ห่าน (Goose Egg Hatchery)

ปัจจุบันการปักไข่ห่านทำกันเป็นอุตสาหกรรม เกษตรกรผู้เลี้ยงห่านเพื่อขายไข่พันธุ์ ไข่แม่ห่านปัก 5 วัน แล้วใช้เครื่องปักไข่อีก 5 วัน รวม 10 วัน ต่อจากนั้นส่งต่อไปให้ผู้มี อาชีพปักไข่ห่านดำเนินการต่อไป

ไซ่ห่านที่จะนำมาพักควรเป็นไซ่ห่านจากแม่ห่านที่ได้รับการผสมพันธุ์แล้ว และมีอายุระหว่าง 1-3 ปี ไซ่ที่จะใช้พักไม่ควรเก็บไว้นานเกิน 7 วัน หากเก็บไว้นานถึง 10 วัน มีแนวโน้มที่จะทำให้การพักออกต่ำลง แต่ถ้าจำเป็นต้องเก็บไว้นานเกิน 7 วัน ต้องเก็บไว้ในที่ที่มีอุณหภูมิ 50-60 องศาฟาเรนไฮต์ และความชื้นสัมพัทธ์ 75-80% ถ้าไม่สามารถหาห้องที่รับอุณหภูมิได้ดังกล่าว ก็ควรหาที่ที่เย็นที่สุดเท่าที่จะทำได้ (แต่ต้องมีอุณหภูมิไม่ต่ำกว่า 40 องศาฟาเรนไฮต์) ในกรณีที่ต้องเก็บไซ่ในอุณหภูมิห้องธรรมดาไม่ควรนานเกิน 3 วัน ควรกลับไซ่อย่างน้อยวันละครั้ง เพื่อป้องกันไม่ให้เชื้อดึกเชื้อเปลือกไซ่ ไซ่พักที่สะอาดจะมีอัตราการพักออกเป็นตัวดีกว่าไซ่ที่สกปรก

ขั้นตอนต่าง ๆ ของกิจการที่ทำการพักไซ่ห่าน มีดังนี้

2.1 การทำความสะอาดเปลือกไซ่ ไซ่พันธุ์ควรได้รับการทำความสะอาดทันทีที่เก็บจากเล้า หากมีมูลหรือคินสกปรกติดตามเปลือกควรใช้กระดาษทรายเบอร์ 2-3 หรือใช้ฝอยโลหะขัดเบา ๆ อย่าใช้วิธีล้างน้ำเพราะทำให้เชื้อโรคซึมแทรกเข้าไปตามรูพรุนเข้าสู่ภายในไซ่ และทำอันตรายต่อไซ่ภายในได้ หรือหากจะใช้วิธีการล้างด้วยน้ำต้องเป็นน้ำสะอาดผสมด้วยน้ำยาล้างไซ่ ซึ่งมีอุณหภูมิ 46 องศาเซลเซียส เป็นเวลา 3 นาที ควรระมัดระวังเสมอว่าน้ำยาล้างไซ่จะต้องอุ่นกว่าอุณหภูมิของไซ่เสมอ

2.2 วิธีการพักไซ่ห่าน มีวิธีการอยู่ 3 วิธี คือ

2.2.1 ไซ่แม่ไก่พัก แม่ไก่ตัวหนึ่งสามารถพักไซ่ห่านได้ครั้งละ 5-6 ฟอง

2.2.2 ไซ่แม่ห่านพัก แม่ห่านตัวหนึ่งพักไซ่ห่านได้ครั้งละ 9-12 ฟอง

วิธีพักไซ่ 2 วิธีดังกล่าวข้างบนนี้ จะต้องจัดทำรังพักไซ่สำหรับแม่ไก่หรือแม่ห่านกกไซ่ด้วย ฟันรังไซ่ควรรองด้วยหญ้าแห้งหรือฟางข้าว ก่อนใช้แม่ไก่หรือแม่ห่านพักไซ่ ควรจะกำจัดไรหรือเหาตามตัวเสียก่อน รังพักไซ่ควรจะมีที่ให้อาหารและน้ำ และควรวางบนพื้นดิน เพราะจะเป็นการช่วยให้มีความชื้นมากขึ้น นอกจากนี้ควรอยู่ในที่ที่แม่ไก่หรือแม่ห่านไม่ถูกรบกวนระหว่างพักไซ่ หากจะช่วยกลับไซ่วันละ 3-4 ครั้งก็จะเป็นผลดีโดยทำเครื่องหมายความยาวของฟองไซ่ไว้เป็นการป้องกันการสลับไซ่ การกลับไซ่ให้กลับ 180 องศา

2.2.3 ใช้ตุ๊กไข่หรือการปักแบบวิทยาศาสตร์ (Goose Egg Artificial Incubation) ไข่ที่นำโดยทั่วไปจะใช้เวลาในการปัก 28-33 วัน แล้วแต่พันธุ์สำหรับท่านจีน ทั้งชนิดสีเทาและสีขาว การปักออกเป็นตุ๊กใช้เวลาเฉลี่ยประมาณ 30 วัน อย่างไรก็ตามลูกที่นำที่เกิดในวันที่ 32-33 ของการปักก็ยังเป็นลูกที่แข็งแรงเลี้ยงง่ายเหมือนปรกติ

ก่อนนำไข่ที่นำเข้าตุ๊ก ควรปล่อยให้ไข่ทิ้งไว้ในอุณหภูมิห้องธรรมดา ประมาณ 2-3 ชั่วโมง เพื่อมิให้มีการเปลี่ยนอุณหภูมิกระทันหันเกินไป การวางไข่ในกะบะ (ถาดปัก) ให้วางไข่ในแนวราบตามความยาวของฟองไข่ และควรทำเครื่องหมายที่ฟองไข่เพื่อความสะดวกในการกลับไข่ เมื่อนำไข่เข้าตุ๊กเรียบร้อยแล้วเดินเครื่องจนอุณหภูมิความชื้นอยู่ในระดับที่เหมาะสม คืออุณหภูมิ 37.5 องศาเซลเซียส หรือ 99.5-99.7 องศาฟาเรนไฮต์ ในช่วง 25-28 วันแรกความชื้นสัมพัทธ์ของตุ๊กประมาณ 57-62% ¹ ปรอทตุ้มเปียกอ่านได้ 30-31 องศาเซลเซียส หรือ 86-87.8 องศาฟาเรนไฮต์ ในระหว่างการปักไข่ในตุ๊ก ให้กลับไข่ด้วยมุม 180 องศา ทุก ๆ ชั่วโมง แต่ในทางปฏิบัติ ผู้มีหน้าที่ดูแลตุ๊กไข่ จะกลับไข่ทุกชั่วโมงในช่วงเวลากลางวันจนถึงเวลาก่อนนอน ระหว่างช่วงที่ลูกที่นำจะเริ่มเจาะเปลือกไข่ควรเพิ่มความชื้นให้สูงถึง 73-79% ² ปรอทตุ้มเปียกอ่านได้ 32.7-33.8 องศาเซลเซียส หรือ 91-93 องศาฟาเรนไฮต์ ควรพ่นฝอยน้ำให้เป็นพิเศษวันละ 3-4 ครั้ง แต่ละครั้งห่างกัน 5-6 ชั่วโมง ขณะเดียวกันควรลดอุณหภูมิลงเท่ากับอุณหภูมิห้องวันละ 3-4 ครั้ง ๆ ละ 10-15 นาที การให้ความชื้นสูงในช่วงนี้จะช่วยทำให้เยื่อหุ้มเปลือกไข่นุ่ม เป็นการง่ายสำหรับลูกที่นำจะได้เจาะเปลือกออกมา

ตารางที่ 2.4 แสดงการใช้อุณหภูมิและความชื้นสัมพัทธ์ในตุ๊ก ไข่ เช่น

ในระดับอุณหภูมิ	99	ฟาเรนไฮต์	ตุ้มเปียกอ่านได้	92	ฟาเรนไฮต์	แสดง	ความชื้นสัมพัทธ์	76%
"	100	"	"	92	"	"	"	72%
"	99	"	"	86	"	"	"	62%
"	100	"	"	86	"	"	"	60%

¹ ความชื้นสัมพัทธ์ คือความชื้นที่คำนวณหรือวัดจากความสัมพัทธ์ของการระเหยของน้ำกับอุณหภูมิ

² ตุ้มเปียก หมายถึง เทอร์โมมิเตอร์ที่หุ้มด้วยผ้าขาวบางที่กระเปาะซึ่งจุ่มอยู่ในน้ำ

ตารางที่ 2.4 การใช้อุณหภูมิและความชื้นในตู้พัก

ความชื้นสัมพัทธ์ % ตุ้มเปียกต่ออากาศ ° F	ที่ระดับอุณหภูมิในตู้พัก	
	99 ° F	100 ° F
92	76	72
90	70	68
89	67	65
88	65	63
86	62	60

ที่มา : รายงานประจำปี 2522 โครงการวิจัยการปรับปรุงและส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์ปีกในชนบทภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.3 การส่องไข่ระหว่างพัก การส่องไข่ คือการตรวจดูว่าไข่ฟองไหนมีเชื้อหรือไม่ มีเชื้อ การส่องไข่ควรกระทำในห้องมืดโดยใช้ที่ส่องไข่ หรือจะส่องกับแสงสว่างก็ได้ ควรส่องไข่ดู 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อพักไข่ไปได้แล้ว 7 วัน และครั้งที่สองเมื่อครบ 27 วัน หรือเหลืออีก 3 วันก่อนกำหนดออกเป็นตัว

ไข่ไม่มีเชื้อและไข่เชื้อตาย เมื่อส่องไข่ครั้งแรกจะต้องนำออกไปจากตู้พักไข่ให้หมดเพื่อมิให้กระทบกระเทือนต่อการฟักออกของไข่มีเชื้อ ไข่ไม่มีเชื้อจะมองเห็นเหมือนไข่ธรรมดา ไข่เชื้อตายจะปรากฏเป็นจุดดำติดอยู่ที่เยื่อเปลือกไข่ซึ่งมีวงเลือดปรากฏให้เห็น ส่วนไข่มีเชื้อและกำลังเจริญเติบโตจะเห็นเป็นจุดดำที่ส่วนท้ายของไข่ใกล้กับช่องอากาศและมีเส้นเลือดกระจายออกไปรอบ ๆ จากจุดนี้

ในการส่องไข่ครั้งที่สอง เมื่อทำการพักไข่แล้ว 27 วัน ไข่ที่มีเชื้อยังคงอยู่และกำลังจะออกเป็นตัวจะปรากฏว่าเป็นสีดำทึบไปหมด ยกเว้นส่วนที่เป็นช่องอากาศจะมองเห็นการเคลื่อนไหวของลูกหลานที่กำลังจะออกด้วย

2.4 การรมควันในตู้พัก การรมควันเป็นวิธีฆ่าเชื้อโรคบางชนิดได้ดี และทั่วถึงที่สุด เพราะภายในตู้พักหลังจากที่ไข่เข้าสู่แล้วจะมีชอกเล็กชอกน้อยยากต่อการทำความสะอาด หรือฆ่าเชื้อโรคโดยวิธีอื่น แต่การรมควันจะกระทำได้ดีถึงไม่ว่าจะเป็นชอกเล็กชอกน้อยเพียงไร เพราะภายในมีพัดลมช่วยเป่าควันให้เข้าไปสัมผัสทุกจุดในตู้ แก๊สที่สะดวกและนิยมใช้กันมากที่สุดคือ แก๊สฟอร์มาลดีไฮด์ ซึ่งเกิดจากการทำปฏิกิริยาระหว่างนํ้ายาฟอร์มาลีน (40%) กับค่างทับทิม ในอัตราส่วน 34-40 ซีซี : 17-20 กรัม ต่อปริมาณภายในตู้พัก 100 ลูกบาศก์ฟุต วิธีทำก็คือใช้อ่างดินเคลือบขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 10-15 นิ้ว สูงประมาณ 6 นิ้ว วางบนพื้นตู้ภายใน ซึ่งค่างทับทิมตามจำนวนที่ต้องการใส่ลงในอ่างก่อนแล้วเตรียมปิครุส่วนต่าง ๆ ของตู้ให้หมดควงนํ้ายาฟอร์มาลีนตามที่ต้องการ เทใส่ลงในอ่างดินอย่างรวดเร็วแล้วรีบปิดประตูตู้ เดินเครื่องทิ้งไว้ 20 นาที ในระหว่างนั้นจะเกิดแก๊สฟอร์มาลดีไฮด์ฟุ้งกระจายภายในตู้พัก แก๊สทำอันตรายต่อเนื้อเยื่ออ่อนทุกชนิด จึงควรระวังมิฉะนั้นจะเกิดอาการแสบจมูกและตา เมื่อครบ 20 นาทีจึงเปิดตู้เพื่อระบายแก๊สดังกล่าวออกจากตู้ให้หมด ใช้เวลาเปิดตู้นาน 5 นาที โดยยังเดินเครื่องตามปกตินับเป็นอันเสร็จสิ้นการรมควัน

3. การเลี้ยงลูกห่าน-ห่านรุ่น (Gosling Production) แบ่งชั้นการจัดการดังนี้

3.1 ขั้นตอนการเลี้ยงลูกห่าน การเลี้ยงลูกห่านที่มีอายุตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งมีอายุ 3 สัปดาห์ มีขั้นตอนดังนี้ คือ

3.1.1 การนำลูกห่านเข้าฟาร์ม ลูกห่านที่จะนำเข้ามาเลี้ยงในฟาร์มอายุ 1 วัน ซึ่งซื้อจากโรงพักหรือตลาดจำหน่ายลูกห่าน จะนำไปใส่กล่องบรรจุทุกใบส่งถึงฟาร์มลูกค้าที่เลี้ยง การขนส่งลูกห่านต้องเป็นช่วงที่อากาศไม่ร้อนจัด เพื่อไม่ให้หน้าในตัวลูกห่านระเหยไปมาก ซึ่งอาจจะทำให้ลูกห่านมีอัตราการตายสูง และมีผลต่อการเจริญเติบโตของลูกห่านด้วย ดังนั้นการขนส่งลูกห่านต้องให้ความระมัดระวังให้กระทบกระเทือนน้อยที่สุดและให้ลูกห่านกินน้ำเมื่อนำเข้าแล้ว อนึ่งเกษตรกรที่มีประสบการณ์การเลี้ยงห่านได้ให้ข้อสังเกตว่า การนำลูกห่านเข้าเลี้ยงในฤดูฝน และฤดูร้อนจะมีอัตราการตายน้อยกว่าฤดูหนาว

3.1.2 การกกลูกห่าน หากอากาศไม่หนาวเย็นหรือในช่วงฤดูร้อน การกกลูกห่านจะกกเฉพาะในเวลากลางคืนเท่านั้น ซึ่งจะกกประมาณ 2-3 สัปดาห์ หากใช้แม่ไก่หรือ

แม่ท่อนกซึ่งเป็นการกนกแบบธรรมชาติ ก็จะไม่มีปัญหาแต่อย่างใด แม่ไก่ตัวหนึ่งจะกกลูกท่อนได้ประมาณ 5-6 ตัว ส่วนแม่ท่อนจะกกลูกท่อนได้ประมาณ 9-12 ตัว หากมีลูกท่อนเกิดจำนวนมาก ก็ควรจะใช้วิธีกกแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งอาจใช้

- ตะเกียง ตะเกียงหนึ่งดวงกกลูกท่อนได้ประมาณ 15-35 ตัว ควรใช้สังกะสีทำเป็นวงล้อมกันมิให้ลูกท่อนถูกตะเกียง และมีวงล้อมด้านนอกกันมิให้ลูกท่อนออกไปไกลจากตะเกียง ซึ่งเป็นแหล่งให้ความร้อน

- เครื่องกก ซึ่งอาจจะใช้ไฟฟ้าหรือแก๊สก็ได้ แต่โดยทั่วไปนิยมใช้ไฟฟ้า อาจจะมีลักษณะเป็นกรงกกหรือเป็นลักษณะแบบฝาชีก็ได้ กรงกขนาดกว้าง 1 เมตร ยาว 2 เมตร ใช้กกลูกท่อนได้ประมาณ 50-75 ตัว ถ้าเป็นแบบเครื่องกกฝาชีซึ่งกกลูกไก่ได้ 500 ตัว ก็จะใช้กกลูกท่อนได้ 250 ตัว ในการใช้เครื่องกกลูกท่อนจะต้องสังเกตการแสดงออกของลูกท่อนว่าความร้อนที่ใช้กกเหมาะสมหรือไม่ เช่น ลูกท่อนเบียดกันสุมกันอยู่ และส่งเสียงดัง แสดงว่าความร้อนไม่พอ หรือลูกท่อนยื่นอ้าปากกางปีกออกแสดงว่าความร้อนมากเกินไป

โรงเรือนหรือสถานที่ที่ใช้กกลูกท่อนในช่วงนี้จะต้องแห้ง มีแสงสว่างพอควร ไม่มีหมอกไยหรือฝุ่นละอองสกปรก อากาศถ่ายเทได้ดีและเป็นบริเวณที่สุนัข แมว หรือหนูเข้าไปรบกวนทำอันตรายท่อนไม่ได้

3.1.3 การให้อาหารและน้ำ ใช้อาหารลูกไก่สำเร็จรูปชนิดอัดเม็ดมาเลี้ยงลูกท่อนก็ได้ หรือหากผสมเองต้องมีจำนวนโปรตีนประมาณ 20-22% ผสมน้ำพอหมาด ๆ

การให้น้ำจะใช้รางน้ำหรือรางอาหารที่ใช้เลี้ยงลูกไก่มาใช้น้ำเลี้ยงลูกท่อนก็ได้ แต่ควรจัดให้มีพื้นที่ขอบรางน้ำสำหรับลูกท่อนหนึ่งตัวอย่างน้อย 3/4 นิ้ว และขอบรางอาหาร 1/2 นิ้ว

ในระยะที่ลูกท่อนเข้าเล้าวันแรก ให้น้ำผสมกับยาปฏิชีวนะเพื่อป้องกันโรคและไม่ควรให้อาหารลูกท่อนเป็นเวลา 24-48 ชั่วโมง ต่อจากนั้นจึงเริ่มให้อาหารลูกท่อนกินบ่อย ๆ วันละประมาณ 3-5 ครั้ง ปริมาณอาหารที่ให้แต่ละครั้งควรเป็นจำนวนที่ลูกท่อนกินหมดพอดีหรือหากเหลือก็น้อยที่สุด โดยเฉลี่ยลูกท่อนจะกินอาหารวันละประมาณ 10% ของน้ำหนักตัว นอกจากนี้ควรให้ลูกท่อนมีน้ำสะอาดกินตลอดเวลา การให้อาหารและน้ำควรให้ในเล้าเท่านั้นไม่ควรปล่อยให้ลูกท่อนลงน้ำ เพราะจะทำให้ขนเปียก อาจทำให้ตายได้ง่าย

3.1.4 การดูเพศของลูกห่าน

- คู่วัยวะเพศ สามารถดูเพศลูกห่านได้เมื่ออายุ 1-2 วัน โดยใช้นิ้วหัวแม่มือซ้ายกดคเหนื่อทวารด้านบนแล้วใช้นิ้วหัวแม่มือขวากดทวาร ถ้าเป็นลูกห่านตัวผู้จะเห็นเป็นเคื่อยเล็ก ๆ คล้ายเป็นหมุดโผล่ออกมา ส่วนตัวใดเมื่อกูแล้วไม่มีเคื่อยเล็ก ๆ โผล่ออกมาก็เป็นลูกห่านตัวเมีย

- คูปีก เมื่อลูกห่านอายุประมาณ 3-4 วัน จะสังเกตได้โดยดูปมที่ข้อศอกด้านในปีก ถ้าเป็นลูกห่านตัวผู้ปมจะใหญ่ มีสีดำ ลักษณะยาวรี ไม่มีขนปกคลุม มีขนาดเท่าปลายคินสอดมมองเห็นได้ชัดเจน แต่ถ้าเป็นลูกห่านตัวเมียจะไม่มีปมดังกล่าว หรือถ้ามีก็จะมีขนาดเล็กมากและมีขนปกคลุมจนมองไม่เห็น

- คูสีขน วิธีนี้ใช้ได้ในพื้นที่พันธุ์ฟิลกริม และพันธุ์เอ็มเคินเท่านั้น คือลูกห่านพันธุ์ฟิลกริมตัวผู้จะมีสีครามอ่อน ๆ เกือบขาว แต่ลูกห่านตัวเมียจะมีสีเทา ส่วนลูกห่านพันธุ์เอ็มเคินตัวผู้จะมีสีขาวมากปนกับสีเทาอ่อนเพียงเล็กน้อย ส่วนตัวเมียจะมีสีเทามากปนสีขาวเพียงเล็กน้อย

3.2 ขั้นตอนการเลี้ยงลูกห่านรุ่น

3.2.1 การให้อาหารและน้ำที่รุ่น หลังจากที่ลูกห่านมีอายุ 3 สัปดาห์แล้วจะต้องเริ่มค้อนห่านไปเลี้ยงในทุ่งนาตลอดวัน และปล่อยให้เล่นน้ำตามธรรมชาติ อาหารที่ใช้เลี้ยงควรจะเป็นอาหารที่มีโปรตีนประมาณ 17-18% หรือจะใช้อาหารสำเร็จรูปสำหรับไก่รุ่นก็ได้ และควรจะให้ห่านกินหญ้าสดโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้โดยค่อย ๆ ปล่อยให้ห่านกัดหาหญ้ากินเอง แล้วจกอาหารผสมเสริมไว้ให้กินในตอนเย็น วันละประมาณ 100-150 กรัมต่อตัว ถึงแม้จะเลี้ยงด้วยหญ้าสดเพียงอย่างเดียว ห่านก็สามารถเจริญเติบโตได้ดี แต่การให้อาหารผสมเสริมให้ห่านกินจะทำให้มีการเจริญเติบโตเร็วกว่า ในที่ที่ปล่อยให้ห่านไปหาหญ้ากินควรมีร่มต้นไม้หรือทำร่มไว้ให้ในระหว่างที่อากาศร้อน

3.2.2 การดูเพศของห่านรุ่น

- วิธีคู่วัยวะเพศ โดยจับห่านวางบนโต๊ะหรือวางบนโคนขาของผู้จับให้หางห่านชี้ออกไปจากตัวผู้จับห่าน แล้วใช้นิ้วชี้หลังจากทาวาสลินแล้วสอดเข้าไปในทวาร

ลึกระมาณครึ่งนิ้ว วนรอบ ๆ ทวารหลาย ๆ ครั้ง หลังจากนั้นค่อย ๆ กดด้านล่างหรือด้านข้างของทวาร หากเป็นตัวผู้วัยวะเพศซึ่งมีลักษณะคล้ายเกลียวเปิดจุกก็ออกจะโผล่ออกมาให้เห็น

- วิธีฟังเสียง ในท่านที่เจริญเติบโตเต็มที่แล้ว ท่านตัวผู้จะมีเสียงแหบต่ำ ส่วนท่านตัวเมียจะมีเสียงใสชัดกังวาน

- วิธีดูลักษณะรูปร่าง ในท่านอายุเท่ากัน ท่านตัวผู้จะสังเกตได้จากรูปลักษณะลำตัวยาวกว่า คอยาวกว่า และหนากว่า อีกทั้งขนาดตัวใหญ่กว่าตัวเมีย

4. การขุนห่าน (Fattening)

การเลี้ยงห่านเนื้อเพื่อการค้าในปัจจุบัน เกษตรกรส่วนใหญ่เลี้ยงห่านเนื้อตลอดทั้งปี เกษตรกรบางรายเลี้ยงห่านเพียง 2 รุ่นต่อปี เพื่อให้ขายได้ในช่วงเทศกาลตรุษจีน และสารทจีน โดยคาดว่าตลาดมีความต้องการมากและราคาสูงกว่าปกติ ผู้เลี้ยงบางรายจะฉีดยาตอนท่านก่อนแล้วจึงนำท่านเข้าเลี้ยงขุนอาหารในเล้าต่อไปจนได้น้ำหนักตามที่ตลาดต้องการ โดยใช้เวลาอีกประมาณ 30 วัน

ขั้นตอนการเลี้ยงขุนห่านเนื้อ แบ่งเป็นรายละเอียด ดังนี้

4.1 การให้อาหารและน้ำ เมื่อท่านมีอายุประมาณ 4-5 เดือนจะถูกจับขาย ก่อนจับขาย 4 สัปดาห์อาหารผสมที่ใช้เลี้ยงควรจะลดจำนวนโปรตีนลงเหลือประมาณ 14% หรือใช้อาหารสำเร็จรูปที่ให้ไก่เนื้อช่วงสุดท้ายก่อนขายก็ได้ ท่านรุ่นทั้งตัวผู้และตัวเมียที่ได้คัดเลือกไว้สำหรับทำพันธุ์ที่จะนำมาเลี้ยงขุนเพื่อขายเป็นท่านเนื้อในช่วง 4 สัปดาห์นี้ควรจับขังไว้ในคอกเล็ก ๆ ไม่ต้องปล่อยไปหาหญ้ากิน ควรนำมาให้กินในคอก เพื่อท่านจะได้มีน้ำหนักตัวเพิ่มเร็วขึ้นและมีคุณภาพดี

4.2 วิธีขุน อาจแบ่งการขุนออกเป็น ดังนี้

- แบบคอกเล็ก จับท่านขังคอกประมาณ 20-25 ตัวต่อคอก มีพื้นที่ขนาดให้พออยู่ให้สบาย ๆ ไม่ต้องมีลานวิ่ง พื้นคอกมีวัสดุรองพื้น จะจัดกันลานเล็ก ๆ ให้อยู่ก็ได้ ให้อาหารวันละ 3 เวลา มีน้ำให้กินตลอดเวลา และมีข้าวเปลือกหรือข้าวโพด หนุ่สาค หรือเศษผักที่ไม่มีสารพิษตกค้างให้กินด้วย

- แบบคอกใหญ่ จับห่านชั่งคอกตั้งแต่ 100 ตัวขึ้นไป พื้นคอกต้องมีวัสดุรองพื้นหรือจะใช้เป็นลวดตาข่ายก็ได้ อาหารที่ใช้ขุนจะใช้อาหารสำเร็จรูปที่ให้ไก่กระทงช่วงสุดท้ายหรือผสมใช้เองก็ได้ พร้อมทั้งมีภาชนะใส่น้ำไว้ให้กินด้วย หรืออาจจะใช้วิธีขุนในแปลงหญ้าโดยเฉพาะ และมีอาหารผสมเสริมให้กิน ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ระยะการขุนสั้นเข้า

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย